

11. Fontány evropské literatury

Jakub Michálek

6. prosince 2007

Když jsem se zamýšlel, co se vlastně míní literárním kánonem, napadala mne různá hlediska: Kánon jako výjimečné zachycení postavy, kánon jako vzorová zápleтка, analýza kulturního vlivu atd. V každém případě se musí jednat o známý text, který se hojně cituje a dovoluje rozehrávat interpretace v podobě paralel a intertextuálních odkazů. Uvědomil jsem si, že postavy a zápletky se od pradávných dob vlastně nezměnily, neboť ani člověk se nezměnil. Některé typy postav sice získávali na důležitosti, ale kánon literatury nelze vymezit pouhým dokonalým vyobrazením postav. Protože literatura vesměs popisuje totéž (Jistě byste namítli, že k převratu dochází třeba s psychologizací a nahlížením do hlavy hrdiny, ale znamená to nový typ člověka?), rozhodl jsem se vymezit kánon na základě vytvoření *dokonalého tvaru*.

Dokonalý tvar zachycuje obsah ve formě, která se stává charakteristickou, následovanou a uznávanou — formě, která dějiny přímo obtiskuje, nejen že z nich vychází. Do určité míry lze nahlížet na kanonický text jako na konzervované myšlení doby, idol a shrnutí určitého náhledu na *člověka*. K příkladu mohou sloužit Homérovy eposy a velké tragédie tak pevně spjaté s myšlením antického Řecka. Pro křesťany mají stejný význam Bible a Augustinovo *Vyznání* přesouvající předmět zájmu do intimnější sféry oproti hrdinným eposům. Další texty se vyznačují podobnou dovršeností: at' už myslíme na Dantovu *Komedii*, Boccacciův *Dekameron*, Cervantesova *Dona Quijota*, Rabelaisova *Gargantuu* nebo na Shakespearovu souhrnnou tvorbu, vždy najdeme stovky textů na ně navazujících a můžeme vymezit, jakou formu zakládají.¹ Ke kánonu lze přiřadit i novější texty, jejichž počet však rychle narůstá. Mimo to se ustavují národní státy, a vznikají tak národní kánony (tam patří už *Komedie*). Z pozdějších období bychom mohli vybrat Dostojevského dílo — opět životaschopnou deklaraci idey — a skončit Kafkou, Joycem. Nesmíme však zapomínat na vždy přítomnou ošidnost kánonu, protože například Sadovy romány do něj významem patří, ale vzhledem k většinovému povrchně mimetickému nahlížení se tam neřadí, snad kvůli ostychu pisatelů učebnic. Ačkoliv rozbor literárního kánonu má tradici už od Aristotelovy *Poetiky*, dle mého mínění musí být jakýkoliv kánon pouze přibližný, poplatný době v níž byl tvořen (vzpomeňme našeho vymezení kánonu vzhledem k dějinám) a kánon moderní literatury se zdá vzhledem k malému časovému odstupu problematičtější. Co však rozumím dokonalým tvarem a dovršeností, pomocí nichž jsem kánon vymezil?

Z antické tradice zaujímají hlavní místo eposy Ílias a Odysea. K výlučnosti a zahrnutí do kánonu je předurčuje tehdy nevídaná komplexita, ohromující návaz-

¹Rozsah nedovoluje pohovořit o Legendě Aurei a rytířském románu, ale v Donu Quijotovi vidíme, že i rytířský román zakládá tradici. Vynechávám ho předně kvůli tomu, že neznám zástupce, který by šlo formou a dovršeností srovnat s ostatními.

nost další literatury (Gargantua a Pantagruel, Joyce), veršovaná „vysoká“ forma daktylského hexametru, vysoké téma hrdiny ovlivňovaného bohy, a hlavně přijetí antickou společností za základní kámen tradice. Spíše než výlučnost tématu vyzdvihuje Odysseu nový vypravěčský postup (tedy věc formy) retrospektivního vyprávění a současných dějových linií, bez nichž si vůbec nelze představit literaturu. Myslím, že řečená dovršenost spočívá u Homéra právě v souladu vysoké myšlenky a důstojné formy.

Křesťanská a židovská tradice čerpá pochopitelně z Bible, o jejíž dovršenosti se nedá pochybovat — kniha se tu deklaruje jako zákon, cesta a její interpretace vede ke spáse. Zároveň obsahuje bohatství žánrů — z mnoha vytryskly samostatné literární proudy — a mnoho různých typů postav a charakteristický prostor. Přináší také požadavek interpretace na čtenáře, užívá symboly a alegorie. Domnívám se ale, že ke kvalitám Bible nutno připočíst církevní dogmatismus jejího uplatnění, abychom získali ostřejší obraz o jejím vstupu do kánonu. Oproti antické tradici se křesťansko-židovská tradice vyznačuje důrazem na písmo narozdíl od slova. I v tom vidím odlikení tehdejších představ — písmo jako odraz odrazu proti písmu kanonizujícímu.²

V renesanci navázalo na představu o dovršenosti několik autorů: Dante vytvořil monumentální osobní mýtus o vlastní cestě peklem, očistcem a nebem o 100 zpěvech, Boccaccio vytvořil soubor se stejným počtem povídek, Chaucer se snažil napsat soubor 120 povídek o pouti do Canterbury. Renesanční snaha o vytvoření nového kánonu snad odkazuje k antice, ale jasně nám ukazuje, že se tu rodí něco nového: Vytváří se tu imaginární svět autora, který drží pohromadě společná forma (odkaz k antickým eposům), a symbolika čísel dokumentuje ambice autora (odkaz k židovské tradici). Lze nahlédnout, že právě forma se např. v Canterburyjských povídkách či Komedii stává určujícím znakem pro kánon; vždyť v prvním případě čteme i sprosté báchorky, ve druhém se obsah podobá travestii (Beatrice a vztah k ní jako k milence i k panně Marii). Travestie tehdejší četby dochází naplnění i v Donu Quijotovi, základu španělské národní literatury. Také Cervantes přichází s formálním vylepšením: Zachovává epizodickou konstrukci rytířských románů, ale za touto konstrukcí se táhne velké téma důvěry ve skutečnost a příběh, zdá se, přesahuje travestované hranice epizod. Cervantes také pracuje s autorstvím, až by se zdálo skoro marketingově, a ve druhém díle se o ně zuřivě bije. Pro kánon má Quijote význam značný, neboť z něj vychází žánr románu.

Shakespeare (alespoň pro anglickou literaturu) zosobňuje kánon v nejčistší podobě. Takový kánon může sloužit i k vyhranění se proti němu, protože Shakespeare skutečně svírá anglickou literaturu už pár století jako nedostizný idol spisovatelství. Oslepení jeho géniem, zapomínají někteří, že dnešním literátům nejde o jeho nápodobu. Pro anglického spisovatele může Shakespeare připomínat vězení, z něhož se nelze vymanit. Není pochyb, že ač využívá mistrně emoce v příbězích, skutečný důvod Shakespeareova zařazení do kánonu leží v dokonalé formě jambického pentametru a rozsahu tvorby. Ale čím Shakespeare převyšoval například Marlowa, který stejnou formu používal už dříve? Můžu pouze poznamenat, že Shakespeare měl díky Marlowově dřívější smrti možnost reakce, a tak nynější kánon spíš vychází se štěstěny než z železných pravidel.³

Nakonec jsem si vybral Dostojevského dílo: To sice splňuje požadavek dovr-

²Rád bych také popsal Vyznání a Teologickou sumu, ale místa se nedostává.

³Kdoví, možná že Marlowe byl skutečně Shakespeare a Shakespeare Marlowe.

šenosti dostatečně, ale zdá se, že se formálně nevymyká tehdejší zvyklostem. Přesto, ač Tolstoj o tom pochyboval, se Zločin a trest nebo Bratři Karamazovi stali kánonem. Podle mého názoru to umožnila právě formální přístupnost a zároveň vztah k filosofii. Filosofický diskurs dávkuje autor kapkami vzrušujícího příběhu, a tak si snadno získává příznivce (podobně jako Nietzsche). U Dostojevského rovněž pozoruji intertextuální odkazy, dokonce v řeči konečného procesu cituje žalobce Gogolovy Mrtvé duše. Dostojevským podle mě končí jasný literární kánon ruské literatury, což si uvědomuje i Charms v anekdotě:

Puškin sedí doma a přemýšlí: „Já jsem génius — no dobře, Gogol je taky génius. No jo, ale vždyť Lev Tolstoj je taky génius a Dostojevskij, dej mu pámbu nebe, taky génius. Kdy už tohleto skončí?“ A tenkrát to právě skončilo.

Texty

HOMÉR: Ílias, Odysea, DANTE: Peklo, Bible, CERVANTES: Don Quijote, SHAKESPEARE: Hamlet, MacBeth, Romeo a Julie, Sonety, Julius Caesar, DOSTOJEVSKIJ: Zločin a trest, Bratři Karamazovi, Zápisky z podzemí, KAFKA: Zámek, Povídky, RABELAIS: Gargantua a Pantagruel, MARLOWE: Doktor Faustus.